

Yashil IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

2
0
2
4

No 9

- 08.00.01 Iqtisodiyot nazariyasi
- 08.00.02 Makroiqtisodiyot
- 08.00.03 Sanoat iqtisodiyoti
- 08.00.04 Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti
- 08.00.05 Xizmat ko'rsatish tarmoqlari iqtisodiyoti
- 08.00.06 Ekonometrika va statistika
- 08.00.07 Moliya, pul muomalasi va kredit
- 08.00.08 Buxgalteriya hisobi, iqtisodiy tahlil va audit
- 08.00.09 Jahon iqtisodiyoti
- 08.00.10 Demografiya. Mehnat iqtisodiyoti
- 08.00.11 Marketing
- 08.00.12 Mintaqaviy iqtisodiyot
- 08.00.13 Menejment
- 08.00.14 Iqtisodiyotda axborot tizimlari va texnologiyalari
- 08.00.15 Tadbirkorlik va kichik biznes iqtisodiyoti
- 08.00.16 Raqamli iqtisodiyot va xalqaro raqamli integratsiya
- 08.00.17 Turizm va mehmonxona faoliyati

74-91 xalqaro daraja
ISSN: 2992-8982

Bosh muharrir:
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich

*Elektron nashr. 274 sahifa.
E'lon qilishga 2024-yil 7-sentyabrda ruxsat etildi.*

Bosh muharrir o'rinbosari:
Karimov Norboy G'aniyevich

Muharrir:
Qurbonov Sherzod Ismatillayevich

Tahrir hay'ati:

Salimov Oqil Umrzoqovich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Abduraxmanov Kalandar Xodjayevich, O'zbekiston Fanlar akademiyasi akademigi
Rae Kvon Chung, Janubiy Koreya, TDIU faxriy professori, "Nobel" mukofoti laureati
Osman Mesten, Turkiya parlamenti a'zosi, Turkiya – O'zbekiston do'stlik jamiyati rahbari
Sharipov Kongiratbay Avezimbetovich, t.f.d., prof., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri
Buzrukxonov Sarvarxon Munavvarxonovich, i.f.d., O'zR Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vaziri o'rinbosari
Axmedov Durbek Kudratillayevich, i.f.d., prof., O'zR Oliy Majlisi qonunchilik palatasi deputati
Axmedov Sayfullo Normatovich, i.f.n., professor, MIM akademiyasi rektori
Abduraxmanova Gulnora Kalandarovna, i.f.d., prof., TDIU Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori
Kalonov Muxiddin Baxritdinovich, i.f.d., prof., Navoiy davlat pedagogika instituti rektori
Siddiqova Sadoqat G'afforovna, p.f.f.d., (PhD), Buxoro muhandislik-texnologiya instituti rektori
Xudoyqulov Sadirdin Karimovich, i.f.d., prof., TDIU Hududiy ta'lim muassasalari va markazlar bo'yicha prorektor v.b.
Yuldashev Mutallib Ibragimovich, i.f.d., TDIUprofessor
Samadov Asqarjon Nishonovich, i.f.n., TDIU professori
Slizovskiy Dimitriy Yegorovich, t.f.d., Rossiya xalqlar do'stligi universiteti professori
Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, i.f.d., prof., Xalqaro "Nordik" universiteti rektori
Axmedov Ikrom Akramovich, i.f.d., TSUE professori
Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja o'g'li, i.f.f.d., TDIU dotsenti
Utayev Uktam Choriyevich, O'zR Bosh prokuraturasi boshqarma boshlig'i o'rinbosari
Ochilov Farxod, O'zR Bosh prokuraturasi IJQKD boshlig'i
Eshtayev Alisher Abdug'aniyevich, i.f.d., TDIU professori
Musayeva Shoirazimovna, SamDu IS instituti professori
Cham Tat Huei, (PhD) USCI universiteti professori, Malayziya
Axmedov Javohir Jamolovich, i.f.f.d.,(PhD) "El-yurt umidi" jamg'armasi ijrochi direktori o'rinbosari
Toxirov Jaloliddin Ochil o'g'li, t.f.f.d.,(PhD) TAQU katta o'qituvchisi
Djudi Smetana, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Krissi Lyuis, p.f.n., Pitsburg davlat universiteti dosenti, Pittsburgh, Kansas, AQSH
Ali Konak (Али Кўнак), i.f.d., prof., Karabuk universiteti dosenti, Turkiya
Glazova Marina Viktorovna, i.f.n., "LUKOIL-Energoservis" Kompaniyasi iqtisodchisi, Moskva.
Nosirova Nargiza Jamoliddin qizi, i.f.f.d., (PhD) TDIU dotsenti
Sevil Piriyeva Karaman, PhD, Turkiya Anqara universiteti doktoranti
Mirzaliyev Sanjar Maxamatjon o'g'li, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Editorial board:

Salimov Oqil Umrzokovich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Abdurakhmanov Kalandar Khodjaevich, Academician of the Academy of Sciences of Uzbekistan

Rae Kwon Chung, honorary professor of TSUE, Nobel laureate, South Korea,

Osman Mesten, member of the Turkish Parliament, head of the Turkey-Uzbekistan Friendship Society

Sharipov Kongratbay Avezimbetovich, DSc, Prof., Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Buzrukkhanov Sarvarkhan Munavvarkhanovich, DSc, Deputy Minister of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Durbek Kudratillayevich, DSc, Prof., Deputy of the Legislative Chamber of the Oliy Majlis of the Republic of Uzbekistan

Akhmedov Sayfullo Normatovich CSc, Prof., Rector of Academy of Labor and Social Relations

Abdurakhmanova Gulnora Kalandarovna, DSc, Prof., TSUE Vice-Rector for Scientific Affairs and Innovation

Kalonov Mukhiddin Bakhritdinovich, DSc, Prof., Rector of the Navoi State Pedagogical Institute

Siddikova Sadokat Ghaforovna, PhD, Rector of the Bukhara Institute of Engineering and Technology

Khudoykulov Sadirdin Karimovich, DSc, Prof., acting Vice-rector for regional educational institutions and centers of TSUE

Yuldashev Mutallib Ibragimovich, DSc, Prof., of TSUE

Samadov Askarjon Nishonovich, CSc, Prof., of TSUE

Slizovsky Dimitriy Yegorovich, DSc, Prof., of the People's Friendship University of Russia

Mustafakulov Sherzod Igamberdiyevich, DSc, Prof., Rector of International "Nordic" University

Akhmedov Ikrom Akramovich, DSc, Prof., of TSUE

Foziljonov Ibrohimjon Sotvoldixo'ja ugli, DSc, Prof., of TSUE

Utayev Uktam Choriyevich, Deputy Head of the DGPO of the Republic of Uzbekistan

Ochilov Farkhod, Head of the DCECGPO of the Republic of Uzbekistan

Eshtayev Alisher Abduganievich, DSc, Prof., of TSUE

Shoira Azimovna Musaeva, professor of SamDu IS Institute

Cham Tat Huei, PhD, professor at USCI University, Malaysia

Akhmedov Javokhir Jamolovich, PhD, deputy of executive director of the "El-yurt umidi" fund

Tokhirov Jaloliddin Ochil ugli, PhD, Senior Lecturer at Tashkent University of Architecture and Construction

Judy Smetana CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Chrissy Lewis CSc, Associate Professor, Pittsburgh State University, Pittsburgh, Kansas, USA

Ali Konak DSc, Prof., Associate Professor of Karabuk University, Turkey

Glazova Marina Viktorovna, CSc, economist at LUKOIL-Energoservis Company, Moscow.

Nosirova Nargiza Jamoliddin kizi, associate professor of TSUE

Sevil Piriyeve Karaman, PhD, doctoral student at Ankara University, Turkey

Mirzaliyev Sanjar Makhamatjon ugli, independent researcher of TSUE

Ekspertlar kengashi:

Berkinov Bazarbay, iqtisodiyot fanlari doktori, professor

Po'latov Baxtiyor Alimovich, t.f.d., profesor

Aliyev Bekdavlat Aliyevich, f.f.d., TDIU professori

Isakov Janabay Yakubbayevich, i.f.d., TDIU professori

Xalikov Suyun Ravshanovich, i. f. n., TDAU dotsenti

Rustamov Ilhomiddin, f.f.n., Farg'ona davlat universiteti dotsenti

Hakimov Ziyodulla Ahmadovich, i.f.d, TDIU dotsenti

Kamilova Iroda Xusniddinovna, i.f.f.d., TDIU dotsenti

G'afurov Doniyor Orifovich, p.f.f.d., (PhD)

Fayziyev Oybek Raximovich, i.f.f.d. (PhD), Alfraganus universiteti dotsenti

Tuxtabayev Jamshid Sharafetdinovich, i.f.f.d, TDIU dotsenti

Xamidova Faridaxon Abdulkarim qizi, i.f.d., TMI dotsenti

Yaxshiboyeva Laylo Abdisattorovna, TDIU katta o'qituvchisi

Babayeva Zuhra Yuldashevna, TDIU mustaqil tadqiqotchisi

Muassis: "Ma'rifat-print-media" MChJ

Hamkorlarimiz: Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti, O'zR Tabiat resurslari vazirligi, O'zR Bosh prokuraturasi huzuridagi IJQK departamenti.

Jurnalning ilmiyligi:

“Yashil” iqtisodiyot va taraqqiyot” jurnali

O'zbekiston Respublikasi
Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar
vazirligi huzuridagi Oliy
attestatsiya komissiyasi
rayosatining
2023-yil 1-apreldagi 336/3-
sonli qarori bilan ro'yxatdan
o'tkazilgan.

MUNDARIJA

Tijorat banklari kredit portfelini boshqarishning bozor mexanizmlari va ularni joriy etishdagi muammolar	21
Yusupov Shoxzod Maxmatmurodovich	
Hududlarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish davrlari ekonometrik modelini yaratish masalalari	24
Abdullayev Farxod Ozodovich	
Marketing yondashuvi asosida Sirdaryo viloyatining investitsion salohiyatini baholash usullari	35
Xolmurotova Diyoraxon Ibragimovna	
Bevosita soliqlar ma'muriyatchiligi	41
Idirisov Alisher Otajonovich	
Soliq nazorati va transfert narxni belgilashda soliq nazoratini tashkil etishning xorij tajribalari	46
Abdiev Jaxongir Ibragimovich	
Soliq siyosati va strategiyasining ilmiy-nazariy tahlili	53
Djumaniyazov Marks Quranbaevich	
Pestel tahlili – muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilish asosi	60
Shaislamova Nargiza Kabilovna	
Tijorat banklari tomonidan biznes loyihalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlashning o'ziga xos xususiyatlari	67
Asrorov Azizbek Isomiddin o'g'li	
The significance, problems and solutions of the green economy in the New Uzbekistan economy	74
Sattorova Mehriniso, Ibragimova Gulchehra Tohirovna	
O'zbekistonda kichik va o'rta biznesni soliqqa tortishning joriy qilinishi va rivojlanish tendensiyasi	79
Otamuradov Nuriddin Najmiddinovich	
Korporativ boshqaruvni innovasion rivojlantirishda raqamli texnologiyalardan foydalanishning nazariy asoslari	87
Xalmuradov Elmurod Dilmuradovich	
Международный опыт стимулирования инновационной деятельности	93
Абдиуалиева Гулзада Азатовна	
How does foreign direct investment promote economic growth?	98
O'tkirova Bonu Azamat kizi	
Mintaqalarni barqaror rivojlantirishning konseptual asoslari va ular evolyutsiyasi	102
Umarov Abduvaxob Tursunovich	
Technological Innovations of Electronic Payment Systems	107
Mirkomil Boboyorov Murodullaevich	
Ta'lim xizmatlari sohasida davlat-xususiy sherikligining rivojlanishida xorij tajribasining o'rni va ahamiyati	115
Imomov Xolmurod Norqul o'g'li	
O'zbekiston iqtisodiyotiga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investisiya va xorijiy kreditlar jalb qilish samaradorligi tahlili	119
Maksudov Abdumalik Xodievich	
Davlat ehtiyojlari uchun tovarlar (ishlar, xizmatlar) xarid qilishni takomillashtirish	124
G'ofurov Temur Baxrom o'g'li	
Mamlakatimizda oziq-ovqat sanoatini rivojlanish holati va uning dolzarbligi	129
Turg'unov Muxriddin Mo'ydinjon o'g'li	

Turizmda innovatsiyalarni qo'llash imkoniyatlari.....	133
Po'latov Ma'murjon Murodjon o'g'li	
Davlat budgetining solikli daromadlari tahlili	139
Abduraimova Nigora Radjabovna	
Soliq yuki soliq tizimining qanchalik samarali ekanligini aniqlovchi muhim mezon	143
To'la'kov Ulug'bek Toshmamatovich	
O'zbekiston sanoat korxonalarida xom ashyo resurslaridan samarali foydalanishning hozirgi holati, muammolari va mintaqaviy xususiyatlari (qashqadaryo viloyati misolida)	151
Ochilov Akram Odilovich, Xazratov Sarvar Ibragimovich	
Состояние туристической инфраструктуры Ташкентской области.....	156
Гаппарова Майрамхон Зафар кизи	
Sanoatlashuvning ekologik ta'siri va "yashil" iqtisodiyotga o'tishning asoslari	161
Nosir Maxmudov, Lola Azimova	
Iqtisodiyotni raqamlashtirishda sinergetik ta'sirning nazariy asoslari	167
Maxmudova Zoxida Maqsudali qizi, Normurodov Xusan	
Davlat budjeti xarajatlaridansamarali foydalanishni takomillashtirish.....	173
Sherxon Tuychiyev	
Savdo korxonalarida ta'minot zanjirining asosiy bosqichlari va muammolari.....	177
Ergashev Jahongir Baxodirovich	
Kichik biznes subyektlarining innovatsion loyihalarni moliyalashtirish yo'llari	180
Ergashev Firuz Baxodirovich, Ishturdiyev Hasan Abdigapparovich	
Budget tashkilotlarida qurilish-ta'mirlash xarajatlari hisobining asoslari.....	184
Azizova Zilola Lochin qizi	
Xorijiy mamlakatlarda tadbirkorlik subyektlari tomonidan mahallilashtirish asosida mahsulot ishlab chiqarishning o'ziga xos jihatlari	191
Mirzabaev Xusniddin Muxamadjonovich	
Suv ekologiyasining asosiy yo'nalishi va uning fandagi o'rni.....	200
Musayeva Muqaddas Abdurashid qizi	
Анализ прибыли агропромышленности	204
Гафурова Азизахон Фатиховна	
Systematic analysis of briquette mass pressing equipment approach	209
Kobilov Khasan Khalilovich, Sharipova Nazira Rakhmatilloevna	
An Econometric Assessment of the Effects of Fintech on Economic Growth in Developed Countries	213
Anvarkhonov Abdulatifkhon Jamshidkhon ugli	
Raqamli iqtisodiyot rivojida korporativ boshqaruv faoliyatining roli	216
Muxitdinov Ulug'bek Diyarovich	
Значение промышленной сети в развитии деятельности предприятий малого бизнеса.....	221
Кодиров Жавлонбек Нематуллаевич	
Tadbirkorlik kambag'allikni qisqartirishning asosiy yo'nalishi.....	225
Xolmirzayev Abdulxamid Xapizovich	
Kichik biznes subyektlarida mahsulot ishlab chiqarishda innovatsiyani joriy etish masalalari	230
Mirzayev Kobii Nosirjonovich	
Investisiya faoliyatini moliyalashtirish manbalarini rivojlantirish mexanizmlari.....	236
Ismailov Dilshod Anvarjonovich	
Innovation iqtisodiyotni shakllantirish sharoitida sifat menejmentini joriy etishning nazariy-uslubiy masalalari.....	242
Zarina Ashurova	

Social media marketing strategies for small businesses.....	247
Mannonov Shahzod Istam ugli	
Xalqaro shartnomalar qoidalarini qo'llashning xalqaro va milliy uslubiy tamoyillarining o'zaro ta'siri	250
Rajapov Shuxrat Zaripbaevich	
Neft-gaz, yoqilg'i energetika sanoati sohasidagi yirik soliq to'lovchilarda soliq nazoratini samarali tashkil etish va takomillashtirish masalalari	258
Abdullaev Shuxrat Sultanbaevich	
Суть и значимость инновационных технологий в региональном управлении	266
Муминов Фазлиддин Хусниддин угли	

PESTEL TAHLILI – MUVAFFAQIYATLI INVESTITSIIYA QARORLARINI QABUL QILISH ASOSI

Shaislamova Nargiza Kabilovna

“Baholash ishi va investitsiyalar” kafedrası dots.nti, PhD TDIU

Annotatsiya: Mazkur maqolada PESTEL tahlilining muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilishdagi ahamiyati tahlil qilingan. PESTEL tahlili – bu siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, texnologik, ekologik va huquqiy omillarni hisobga olgan holda biznes muhitini baholashda qo'llaniladigan samarali vosita hisoblanadi. Har bir omilning roli va ularning investitsiya qarorlariga ta'siri o'rganilgan. Mazkur tahlilning to'g'ri qo'llanilishi orqali bizneslarning kelajakdagi istiqbolli rivojlanish strategiyalari aniqlanadi va xavflarning kamaytirilishi ta'minlanadi. Shu bilan birga, investitsiyalarning barqarorligi va samaradorligi oshishiga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: PESTEL tahlili, investitsiya qarorlari, siyosiy omillar, iqtisodiy omillar, ijtimoiy omillar, texnologik omillar, ekologik omillar, huquqiy omillar, biznes muhiti, xavflarni kamaytirish.

Abstract: This article analyzes the importance of PESTEL analysis in making successful investment decisions. PESTEL analysis is an effective tool used to assess the business environment by considering political, economic, social, technological, environmental, and legal factors. The role of each factor and its impact on investment decisions are examined. By correctly applying this analysis, businesses can identify future development strategies and reduce risks. Moreover, it contributes to increasing the sustainability and efficiency of investments.

Key words: PESTEL analysis, investment decisions, political factors, economic factors, social factors, technological factors, environmental factors, legal factors, business environment, risk reduction.

Аннотация: В данной статье анализируется значение PESTEL-анализа для принятия успешных инвестиционных решений. PESTEL-анализ — это эффективный инструмент, используемый для оценки бизнес-среды с учётом политических, экономических, социальных, технологических, экологических и правовых факторов. Рассмотрена роль каждого фактора и их влияние на инвестиционные решения. Правильное применение данного анализа позволяет компаниям определять перспективные стратегии развития и снижать риски. Кроме того, это способствует повышению устойчивости и эффективности инвестиций.

Ключевые слова: PESTEL-анализ, инвестиционные решения, политические факторы, экономические факторы, социальные факторы, технологические факторы, экологические факторы, правовые факторы, бизнес-среда, снижение рисков.

KIRISH

O'zbekistonda iqtisodiyotni rivojlantirish va innovatsion texnologiyalarga asoslangan ishlab chiqarishni yo'lga qo'yish, xorijiy investitsiyalarni keng jalb qilish va mamlakatda yuqori iqtisodiy o'sish sur'atlarini ta'minlashda ishbilarmonlik va investitsiya muhitini tubdan yaxshilashga e'tibor qaratilmoqda. Respublikaning investitsiya faoliyatini isloh qilish yuzasidan “Mamlakatimizning investitsiyaviy jozibadorligini yanada oshirish va qimmatli qog'ozlar bozorini jadal rivojlantirish”[1] O'zbekistonning yaqin istiqboldagi ustuvor maqsadlardan biri hisoblanadi. Mazkur vazifa ijrosini ta'minlashda mamlakatda ham xorijiy, ham mahalliy investorlar uchun qulay bo'lgan investitsiya muhitini yaratish, bu muhitga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash, biznes va investitsiya muhitini yanada yaxshilashga qaratilgan ilmiy asoslangan taklif-tavsiyalar ishlab chiqish zarurligini belgilab beradi.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR SHARHI

Iqtisodchi-olimlar tomonidan investitsiya muhitiga ko'plab ta'rif berilgan. Masalan, A.Vaxabov, Sh.Xajibakiyev, N.Muminovlar investitsiya muhiti to'g'risida quyidagilarni ta'kidlab o'tadilar: "Investitsiya muhiti – bu xorijiy kapital qo'yilmalarining qaltislik darajasini va ulardan mamlakatda samarali foydalanish imkoniyatlarini oldindan belgilaydigan iqtisodiy, siyosiy, yuridik va ijtimoiy omillar yig'indisidir. Investitsiya muhiti kompleks, ko'p qirrali tushuncha bo'lib, milliy qonunchilik, iqtisodiy shart-sharoitlar (inqiroz, o'sish, stagnatsiya), bojxona rejimi, valyuta siyosati, iqtisodiy o'sish sur'atlari, inflyatsiya sur'atlari, valyuta kursining barqarorligi, tashqi qarzdorlik darajasi kabi ko'rsatkichlarga ega" [2].

"Investitsiya muhiti" va "investitsiya iqlimi" sinonim tushunchalar sifatida ishlatiladi. Bu xususda iqtisodchi-olimlardan D.G'ozibekov va T.Qoraliyevlar tomonidan quyidagi fikrlar bildirilgan: "Investitsiya iqlimi juda keng ma'noda ishlatiladigan tushuncha bo'lib, investor tomonidan hisobga olinadigan barcha muammo va masalalarni mujassamlashtiradi. Investor tomonidan ma'lum bir mamlakatga kapital ajratishning qulay va noqulay tomonlari belgilanadi, shu bilan bir qatorda, o'z kapitalini kiritmoqchi bo'lgan mamlakat mafkurasi, siyosati, iqtisodiyoti va madaniyatiga katta ahamiyat beriladi" [3].

Farleks moliyaviy lug'atida ushbu tushuncha quyidagicha talqin qilinadi: "Investitsiya muhiti – bu investitsiyalar amalga oshiriladigan shart-sharoit, ya'ni u makroiqtisodiy ko'rsatkichlar, siyosiy vaziyat va iste'molchilar ishonchi kabi omillarni o'z ichiga oladi. Investitsiya muhiti investitsiyalarni amalga oshirishda muhim omil hisoblanadi. Qulay investitsiya muhiti investitsiyalarning o'sishiga yordam berishi, noqulay muhit esa, aksincha. Shuni ta'kidlash kerakki, investitsiya muhiti ba'zi investitsiya loyihalari uchun foydali va boshqalari uchun zararli bo'lishi ham mumkin" [4].

Amerikalik iqtisodchi olim Kempbell R.Xarvey investitsiya muhitiga: "Investitsiya muhiti – bu investitsiyalar samaradorligiga iqtisodiy, moliyaviy va boshqa omillarning ta'sir qilishi" [5], deb ta'rif bergan.

Yuqorida berilgan ta'riflarni umumlashtirib, investitsiyalarning samaradorligini va havfsizligini ta'minlovchi hamda mamlakatning investitsiya jarayonlariga ta'sir ko'rsatuvchi iqtisodiy, siyosiy, ijtimoiy, texnologik, huquqiy va boshqa omillar yig'indisi yoki shart-sharoitlar majmui investitsiya muhitini anglatadi, deb aytish mumkin. Demak, investitsiya muhitining mazmun-mohiyatini anglash uchun davlat yoki firma investitsiya faoliyatiga ta'sir etuvchi ichki va tashqi omillarning mazmuni va turlarini o'rganish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Mazkur omillarning salbiy ta'sirini pasaytirish investitsiya muhitini yaxshilashga va qulay ishbilarmonlik va investitsiya iqlimini shakllantirishga sabab bo'ladi. Shuningdek, tashqi muhit omillarini baholash kompaniyaning biznes muhitini tahlil qilishning muhim bosqichi bo'lganligi sababli korxonada to'g'ri va ishonchli strategik qarorlar qabul qilish imkonini beradi. Bugungi kunda tashqi makro muhit omillarini (imkoniyatlarni va tahdidlarni) yanada aniqroq va muvozanatli baholash uchun PESTEL, ETOM va QUEST modellaridan foydalanilib kelinmoqda [6].

TAHLIL VA NATIJALAR

Korxona investitsiya faoliyatiga qator omillar ta'siri aniqlangan bo'lib, umumiy holda korxonaga ta'sir etuvchi omillarni ikki katta guruhga birlashtirish mumkin: ichki muhit va tashqi muhit omillari.

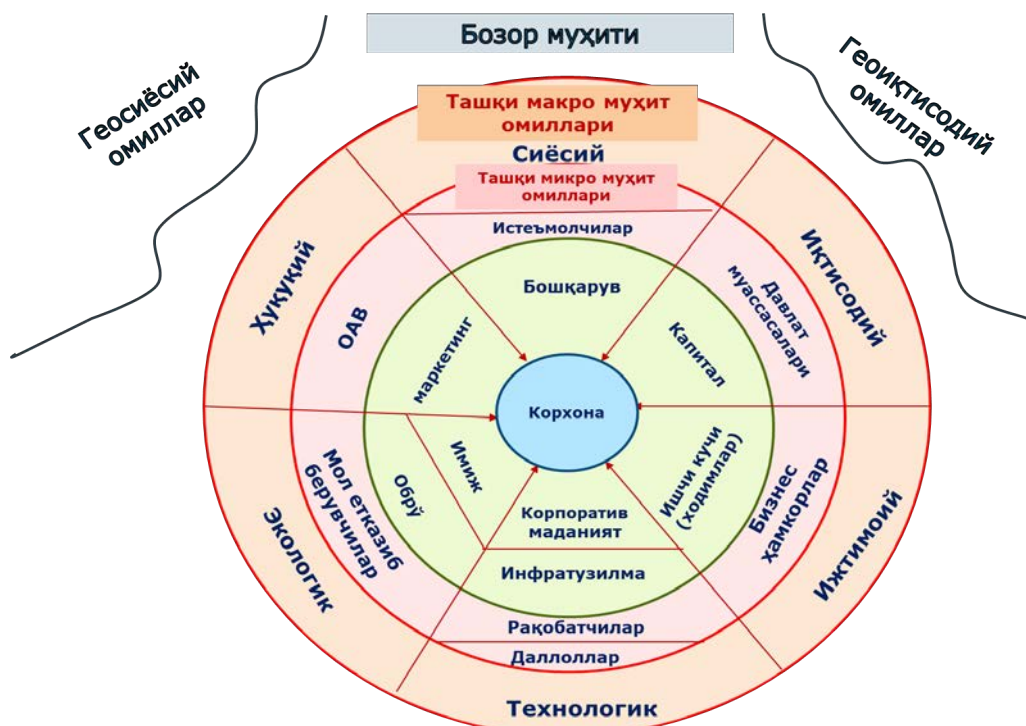
Korxonaning ichki muhiti korxona nazorati ostida bo'lgan va uning faoliyatiga ta'sir qiladigan biznesning barcha jihatlarini o'z ichiga oladi.

Ichki muhit omillariga quyidagilar kiradi:

- korxonaning tashkiliy tuzilishi va korporativ madaniyati, shu jumladan xodimlar o'rtasidagi munosabatlar va ularning mehnatga munosabati;
- boshqaruv va qarorlar qabul qilish siyosati, shu jumladan korporativ qadriyatlar va strategiyalar;
- korxonaning moliyaviy holati va resurslari, masalan, kapital, aylanma mablag'lar, texnika va texnologiyalar;
- biznes jarayonlari, shu jumladan ishlab chiqarish jarayonlari, marketing, sotish va inson resurslari (ishchi kuchi va mutaxassislar);
- mijozlar, mol yetkazib beruvchilar, raqobatchilar va boshqa manfaatdor tomonlar bilan o'zaro aloqa qilish usullari;
- korxona tomonidan taqdim etilayotgan mahsulot yoki xizmatlarning sifati va mijozlarga xizmat ko'rsatish darajasi va boshqalar.

Korxonaning muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi va maqsadlariga erishishi uchun korxonadagi ichki muhit samarali va barqaror bo'lishi muhim hisoblanadi. Buning uchun xodimlarni boshqarish, jarayonlarni doimiy ravishda takomillashtirish, innovatsiyalarni rivojlantirish, kompaniyaning imiji va obro'ini ko'tarish va korxona brendi to'g'risida ijobiy fikrni shakllantirishga e'tibor berish kerak.

Korxonaning tashqi mikro va makro muhiti – bu tashkilot faoliyat yuritadigan va uning biznes jarayonlariga ta'sir qiladigan umumiy muhit hisoblanadi.

1- rasm. Korxona faoliyatiga ta'sir etuvchi omillarning umumlashgan holdagi tasviri¹.

Tashqi mikro muhit kompaniyaga ta'sir qiluvchi bevosita omillarni ifodalaydi. Bularga korxonani mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish uchun zarur bo'lgan resurslar bilan ta'minlovchi mol yetkazib beruvchilar, korxona mahsulotini sotib oluvchi xaridorlar, bozorda korxona mahsulotlariga o'xshash tovarlar va xizmatlar taklif etuvchi raqobatchilar hamda davlat, kasaba uyushmalari, jamoat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari kabi boshqa manfaatdor tomonlar kiradi.

Tashqi makro muhit kompaniyaning uzoq muddatli strategiyasi va jarayonlariga ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan kengroq tendensiyalar va omillarni o'z ichiga oladi. Bularga ijtimoiy-demografik tendensiyalar (masalan, iste'molchilarning xohish-istaklarining o'zgarishi), iqtisodiy sharoitlar (inflyatsiya, ishsizlik), siyosiy va huquqiy omillar (qonunchilik, soliq siyosati), texnologik o'zgarishlar (yangi texnologiyalar, raqamlashtirish, innovatsiyalar) va ekologik muammolari (atrof-muhitni muhofaza qilish) kiradi.

Tashqi mikro va makro muhitni tushunish va tahlil qilish kompaniyalarga o'zgaruvchan bozor sharoitlariga moslashishga, tendensiyalarni bashorat qilishga va samarali rivojlanish strategiyalarini ishlab chiqishga yordam beradi.

Korxona faoliyatiga ichki omillar, tashqi mikro va tashqi makro omillar bilan birga, geosiyosiy, geoiqtisodiy va bozor muhiti omillari ham ta'sir etadi. Barcha omillarning korxonaga ta'siri 1-rasmda umumlashtirilgan holda ifodalangan.

Tashqi makro muhit omillarini (imkoniyatlarni va tahdidlarni) yanada aniqroq va muvozanatli baholash uchun ETOM, QUEST va PESTEL modellaridan foydalanish mumkin.

ETOM (Enhanced Telecom Operations Map) modeli telekommunikatsiya sohasidagi operatsiyalar va jarayonlarni boshqarish uchun TeleManagement Forum (TM Forum) tomonidan ishlab chiqilgan standart asosdir. U telekommunikatsiya kompaniyasining muvaffaqiyatli ishlashi uchun zarur bo'lgan asosiy biznes jarayonlari va funksiyalarini tavsiflaydi, kompaniya operatsiyalarini strategik boshqaruvdan operatsion jarayonlargacha bo'lgan qatlamlarga ajratadi. U mahsulot va xizmatlarni boshqarish, mijozlar tajribasini boshqarish, resurslarni boshqarish, buyurtmalarni boshqarish va boshqalar kabi sohalarni o'z ichiga oladi. ETOM modelini qo'llash kompaniyalarga o'z faoliyatini optimallashtirish, risklarni boshqarishni yaxshilash, taqdim etilayotgan xizmatlar samaradorligi va sifatini oshirish, xarajatlarni kamaytirish imkonini beradi. Shuningdek, u barcha sanoat ishtirokchilari uchun biznes tilini tushunishni ta'minlaydi, kompaniyalar o'rtasidagi aloqani soddalashtiradi va jarayonlarni standartlashtiradi.

QUEST (Quality, Understanding, Engagement, Success, Time) modeli loyihani muvaffaqiyatli amalga oshirishga ta'sir etuvchi omillarni aniqlash va tahlil qilish uchun foydalaniladi. QUEST qisqartmasidagi har bir harf mazkur tahlil usulining tarkibini ifodalaydi:

1 Муаллиф томонидан иқтисодий адабиётларни ўрганиш асосида тузилди.

Quality (sifat): mijozlar talablariga va sanoat standartlariga javob beradigan yuqori sifatli mahsulot yoki xizmatni ta'minlash.

Understanding (tushunish): Loyihaning maqsad va vazifalarini, shuningdek, barcha manfaatdor tomonlarning talablari va umidlarini chuqur tushunish.

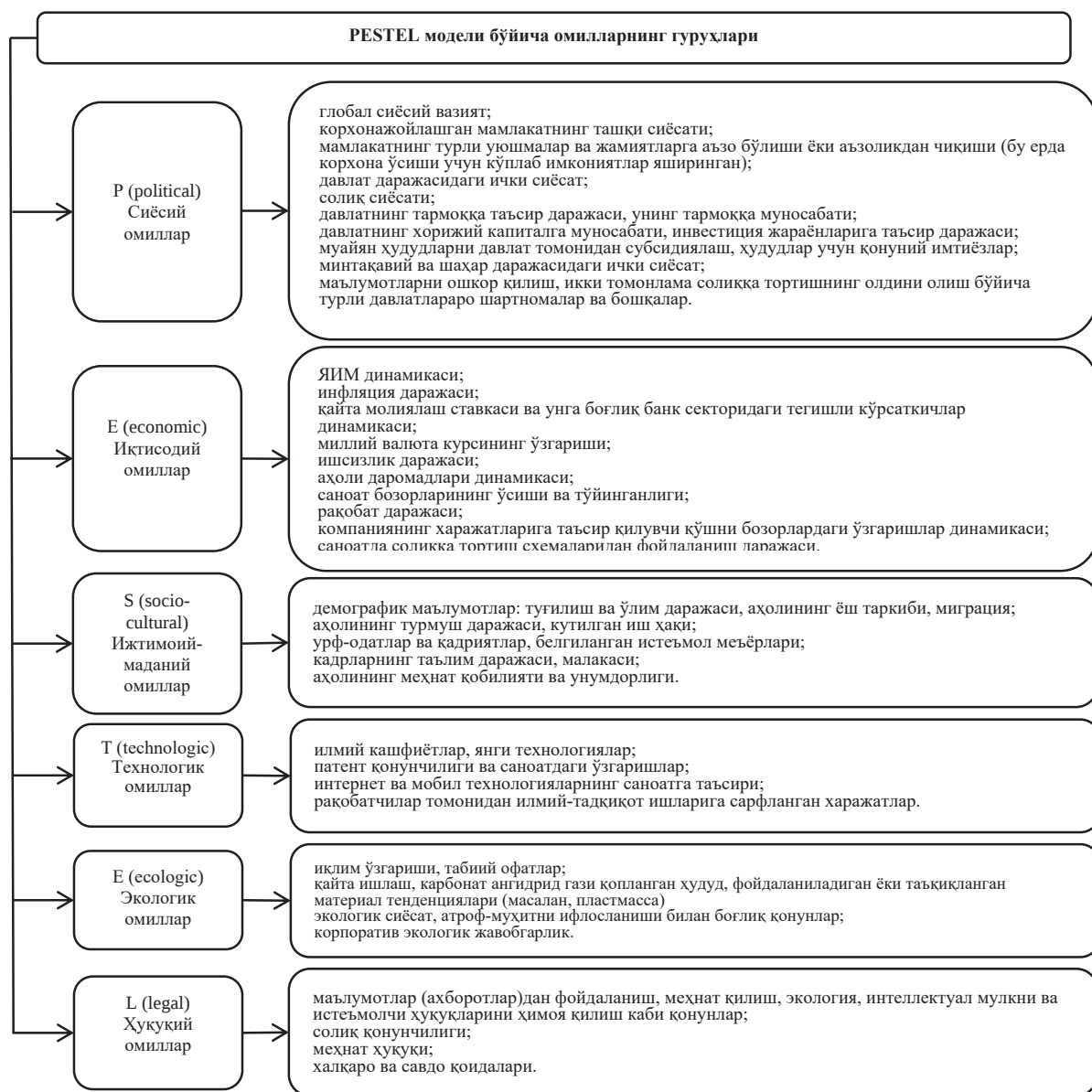
Engagement (ishtirok etish): loyihaning barcha ishtirokchilarini maksimal darajada jalb qilish va qo'llab-quvvatlash, o'zaro samarali munosabatni tashkil etish.

Success (muvaqqafiyat): belgilangan budjet va muddatlarda belgilangan maqsadlarga erishish va rejalashtirilgan natijalarga erishish.

Time (vaqt): loyiha vaqtini samarali boshqarish, vazifalarni bajarish uchun qat'iy muddatlar belgilash va unga amal qilish hamda tayyor mahsulotni o'z vaqtida yetkazib berish.

QUEST modeli loyiha menejeri va loyiha jamoasiga loyihaning joriy holatini baholashda, diqqatni talab qiladigan asosiy yo'nalishlarni aniqlashda va loyihani muvaqqafiyatli yakunlash uchun harakat rejasini ishlab chiqishda yordam beradi.

PESTEL modeli bo'yicha tashqi makro muhit omillari (siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy-madaniy, texnologik, ekologik va huquqiy omillar)ning guruhlariga bo'linishi 2-rasmda berilgan.

2-rasm. PESTEL modeli bo'yicha omillarning guruhlariga bo'linishi²

2 Муаллиф ишланмаси. Изоҳ: турли соҳалардаги корхоналарга турли макро муҳит омилларнинг таъсири ҳисобга олган ҳолда омиллар рўйхати аниқланади.

PESTEL modeli orqali tahlil qilishning asosiy maqsadi – tashqi makro muhit omillarining, investitsiya muhitining korxona faoliyatiga ta'sirini o'rganishdan iborat, bu tahlil asosida korxonaning uzoq muddatli (odatda 3-10 yillik) strategiyasini shakllantirishga ta'siri tahlil qilinadi.

PESTEL qisqartmasi inglizcha so'zlardan tuzilgan bo'lib, quyidagi tashqi makro muhit omillarining korxona faoliyatiga ta'siri tahlil qilib baholanadi:

- Siyosiy (R – political) omillar;
- Iqtisodiy (Ye – economic) omillar;
- Ijtimoiy-madaniy (S – socio-cultural) omillar;
- Texnologik (T – technologic) omillar;
- Ekologik (Ye – ecologic) omillar;
- Huquqiy (L – legal) omillar.

Barcha omillarning makro muhit omillari bo'lishi tasodifiy emas. PESTEL tahlili natijasida korxonaning bozordagi o'rni haqida umumiy xulosalarga ega bo'linadi.

PESTEL modeli tahlili ko'proq tanish bo'lgan SWOT tahliliga o'xshab ketadi: avvalo PESTEL matritsasi tuziladi, uning hujayralariga korxonaga eng ko'p ta'sir qiladigan tashqi makro muhit omillari joylanadi. Tahlil jarayonida tanlangan omillarning o'zgarishi va ta'siri bo'yicha prognozlarga to'liq javob beradigan korxona strategiyasi ishlab chiqiladi.

Siyosiy omillarni tahlil qilishda siyosatning mintqa darajasida, davlat darajasida va global darajada biznes muhitni shakllantirishda muhim rol o'ynashini hisobga olish kerak. Biror qonunning qabul qilinishi natijasida, muayyan biznesni yuritish istiqbollari cheklanishi mumkin, yoki aksincha, korxona uchun yangi imkoniyatlar ochilishi mumkin.

Quyidagi siyosiy omillarni doimo kuzatib borish kerak:

- global siyosiy vaziyat. Qaysi davlatlar o'zaro yaxshi munosabatda, qaysilari o'rtasidagi kelishmovchiliklar mavjud yoki qaysi davlatlar harbiy amaliyotlar va siyosiy sanksiyalar maydoniga aylanishi mumkin;
- korxona joylashgan mamlakatning tashqi siyosati;
- mamlakatning turli uyushmalar va jamiyatlarga a'zo bo'lishi yoki a'zolikdan chiqishi (bu yerda korxona o'sishi uchun ko'plab imkoniyatlar yashiringan);
- davlat darajasidagi ichki siyosat;
- soliq siyosati;
- davlatning tarmoqqa ta'sir darajasi, uning tarmoqqa munosabati;
- davlatning xorijiy kapitalga munosabati, investitsiya jarayonlariga ta'sir darajasi;
- muayyan hududlarni davlat tomonidan subsidiyalash, hududlar uchun qonuniy imtiyozlar;
- ma'lumotlarni oshkor qilish, ikki tomonlama soliqqa tortishning oldini olish bo'yicha turli davlatlararo shartnomalar va boshqalar.

Iqtisodiy omillar guruhining korxonaga ta'siri haqiqatan ham yuqori bo'lgani uchun ularni ayniqsa diqqat bilan ko'rib chiqish kerak bo'ladi. Ularga quyidagi omillar kiradi:

- YAIM dinamikasi;
- inflyatsiya darajasi;
- qayta moliyalash stavkasi va unga bog'liq bank sektoridagi tegishli ko'rsatkichlar dinamikasi;
- milliy valyuta kursining o'zgarishi;
- ishsizlik darajasi;
- aholi daromadlari dinamikasi;
- sanoat bozorlarining o'sishi va to'yinganligi;
- raqobat darajasi;
- korxonaning xarajatlari ta'sir qiluvchi qo'shni bozorlardagi o'zgarishlar dinamikasi;
- sanoatda soliqqa tortish sxemalaridan foydalanish darajasi.

Ijtimoiy-madaniy omillar korxona muvaffaqiyatiga bevosita emas, bilvosita ta'sir qiladi, bularga quyidagilar kiradi:

- demografik ma'lumotlar: tug'ilish darajasi, o'lim darajasi, aholining yosh tarkibi, migratsiya dinamikasi;
- aholining turmush darajasi, o'rtacha ish haqi;
- urf-odatlar va qadriyatlar, belgilangan iste'mol normalari;
- kadrlarning ta'lim darajasi, malakasi;
- aholining mehnat qobiliyati va mehnat unumdorligi.

Texnologik omillar texnologik taraqqiyot jadallashgani sari ko'proq qiymatga ega bo'lib, uning biznesning barcha sohalariga, hatto eng texnologik bo'lmagan sohalariga ham ta'sir qilish darajasi oshib bormoqda, ularga quyidagilar kiradi:

- ilmiy kashfiyotlar, yangi texnologiyalar;
- patent qonunchiligi va sanoatdagi o'zgarishlar;

- internet va mobil texnologiyalarning sanoatga ta'siri;
- raqobatchilarning ilmiy-tadqiqot ishlariga xarajatlari.

Ekologik omillarga quyidagilar kiradi:

- Iqlim o'zgarishi, tabiiy ofatlar;
- Qayta ishlash, karbonat angidrid gazi qoplangan hudud, foydalaniladigan yoki ta'qiqlangan material tendensiyalari;

- Ekologik siyosat, atrof-muhitni ifloslanishi bilan bog'liq qonunlar;
- Korporativ ekologik javobgarlik.

Huquqiy omillarga quyidagilar kiradi:

- Ma'lumotlardan foydalanish, mehnat qilish, ekologiya, intellektual mulkni va iste'molchi huquqlarini himoya qilish kabi qonunlar;
- Soliq qonunchiligi;
- Mehnat huquqi;
- Xalqaro va savdo qoidalari.

Turli sohalardagi turli korxonalarga omillarning ta'siri bir xil bo'lmaganligi sababli, korxona o'zining faoliyatiga ta'sir etuvchi asosiy omillar ro'yxatini har doim mustaqil ravishda belgilashi lozim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

PESTEL tahlilini o'tkazish korxona istiqbolini to'g'ri belgilash va uning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda va demakki, korxona faoliyatiga investitsiya muhitining ta'siri tahlil qilishda muhim ahamiyat kasb etadi, ya'ni:

Birinchidan, korxonaning tashqi muhitini, uning imkoniyatlari va tahdidlarini yaxshiroq tushunish uchun PESTEL tahlilidan foydalaniladi. Cheklangan ma'lumotlar va subyektiv fikrlarga asoslangan ko'r-ko'rona biznes yuritish boshlang'ich loyihalarda, kichik biznesda qo'l kelishi mumkin, ammo o'rta va yirik biznesda hamda muhim va strategik investitsiya loyihalari uchun puxta va kompleks tahlil o'tkazilishi kerak. PESTEL tahlilini qo'llash orqali korxona tashqi muhitning imkoniyatlari va tahdidlarini aniqlab, o'zini kelgusi xatolardan himoya qiladi.

Ikkinchidan, korxona strategiyasini belgilash uchun PESTEL tahlilidan foydalaniladi. Hech kimga sir emaski, puxta ishlab chiqilgan strategiyaga ega korxona raqobat kurashida ustun bo'ladi, chunki bunday korxonada bir-biriga zid va qarama-qarshi qarorlar qabul qilinmaydi.

PESTEL tahlilini o'tkazish korxonaning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqishda muhim ahamiyat kasb etadi, ya'ni bu strategiyada quyidagilar aks ettiriladi:

- korxonaning kelgusi yillarda amalga oshiradigan harakatlari;
- korxona ishlab chiqaradigan mahsulotlari;
- korxona qaysi hududlarda faoliyat yuritishi;
- korxona amalga oshiradigan investitsiyalar yoki aksincha, tashqaridan jalb qilinadigan moliyaviy resurslar miqdori va manbalari.

PESTEL tahlili orqali bozor qanday imkoniyatlarni taqdim etishini tushungan holda to'g'ri strategiyani tanlash imkoniyatiga ega bo'linadi.

Uchinchidan, PESTEL tahlili korxonada makroiqtisodiy risklarni boshqarish uchun kerakli ma'lumotlarini taqdim etadi. Mazkur tahlil vositasi makroiqtisodiy risklarni boshqarishda korxonalarga ularning faoliyatiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan tashqi omillarni to'liqroq baholash imkonini beradi. PESTEL modeli bo'yicha omillarning guruhlarga har birini tahlil qilish korxonalarga potensial tahdidlarni (masalan, qonunchilikdagi o'zgarishlar, iqtisodiy sharoitlarning yomonlashuvi kabilarni) va imkoniyatlarni (masalan, iste'molchilarning afzalliklarini o'zgartirish, yangi texnologiyalarni ishlab chiqish kabilarni) aniqlash imkonini beradi.

Investitsiya muhitini PESTEL modeli asosida tahlil qilinishi muvaffaqiyatli investitsiya qarorlarini qabul qilishga asos bo'ladi. Chunki PESTEL tahlili korxona yoki investitsiya loyihasi ishlayotgan tashqi muhitni baholash va uning muvaffaqiyati yoki muvaffaqiyatsizligiga ta'sir qilishi mumkin bo'lgan omillarni aniqlash imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2023 йил 11 сентябрдаги ПФ-158-сонли “Ўзбекистон – 2030” стратегияси тўғрисида”ги Фармонининг 49-мақсади (<https://lex.uz/docs/6600413>).
2. Вахабов А.В., Хажибакиев Ш.Х., Муминов Н.Г. Хорижий инвестициялар. Ўқув қўлланма. – Т.: “Молия”, 2010. – Б. 153.
3. Ғозибеков Д.Ғ., Қоралиев Т.М. Инвестиция фаолиятини ташкил этиш ва давлат томонидан тартибга солиш. – Т.: ТМИ, 1993. – Б. 46.

4. Farlex Financial Dictionary. 2009. Farlex 17 Apr. 2024 <https://financial-dictionary.thefreedictionary.com/investment+-climate>
5. Financial Glossary. 2011. Campbell R. Harvey 17 Apr. 2024 <https://financial-dictionary.thefreedictionary.com/investment+-climate>
6. Калугин В.В. Применение методики PESTEL для анализа внешней среды предприятия общественного питания // Экономика: вчера, сегодня, завтра. 2022. Том 12. № 5А. С. 391- 399. DOI: 10.34670/AR.2022.44.37.034

Jurnal sayti: <https://yashil-iqtisodiyot-taraqqiyot.uz>

Yashil

IQTISODIYOT va TARAQQIYOT

Ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, ilmiy, ommabop jurnal

Ingliz tili muharriri: Feruz Hakimov

Musahhih: Xondamir Ismoilov

Sahifalovchi va dizayner: Iskandar Islomov

2024. № 9

© Materiallar ko'chirib bosilganda "Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali manba sifatida ko'rsatilishi shart. Jurnalda bosilgan material va reklamalardagi dalillarning aniqligiga mualliflar ma'sul. Tahririyat fikri har vaqt ham mualliflar fikriga mos kelamasligi mumkin. Tahririyatga yuborilgan materiallar qaytarilmaydi.

Mazkur jurnalda maqolalar chop etish uchun quyidagi havolalarga maqola, reklama, hikoya va boshqa ijodiy materiallar yuborishingiz mumkin.

Materiallar va reklamalar pullik asosda chop etiladi.

El.Pochta: sq143235@gmail.com

Bot: [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77)

Tel.: 93 718 40 07

Jurnalga istalgan payt quyidagi rekvizitlar orqali obuna bo'lishingiz mumkin. Obuna bo'lgach, [@iqtisodiyot_77](https://t.me/@iqtisodiyot_77) telegram sahifamizga to'lov haqidagi ma'lumotni skrinshot yoki foto shaklida jo'natishingizni so'raymiz. Shu asosda har oygi jurnal yangi sonini manzilingizga jo'natamiz.

"Yashil" iqtisodiyot va taraqqiyot" jurnali 03.11.2022-yildan O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Adminstratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №566955 reyestr raqami tartibi bo'yicha ro'yxatdan o'tkazilgan.

Litsenziya raqami: №046523. PNFL: 30407832680027

Manzilimiz: Toshkent shahar, Mirzo Ulug'bek tumani
Kumushkon ko'chasi, 26-uy.

